

Karpiński, Rafał

"Problemy literatury staropolskiej, seria III", pod red. Janusza Pelca, Wrocław [etc.] 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/1, 186-187

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Omawiane bywają też analogie w skali szerszej; najsilniej zaznacza się znajomość stosunków francuskich, mniej jest skojarzeń angielskich, raz tylko (P. Prodi) wspomina się Polskę

Kollokwium trydenckie nie zgromadziło wszystkich wybitnych badaczy zagadnienia, które skupia ostatnio uwagę wielu historyków we Włoszech i za Alpami. Spośród cudzoziemców zainteresowanych strukturami władzy we Włoszech wystąpili Eric Cochrane i Stuart J. Woolf, którego głos na wstępie dyskusji wywołał silny oddźwięk na dalszych stronach tomu.

Nowa seria wydawnicza, „Storia sociale”, zapoczątkowana omawianym tomem zapowiada się interesująco. Należy oczekiwać materiałów kolejnego kollokwium, poświęconego kapitalizmowi i nowożytnemu państwu.

A. M

Problemy literatury staropolskiej, seria III, pod red. Janusza Pelca, Polska Akademia Nauk — Instytut Badań Literackich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 329.

Literatura piękna, zwłaszcza przez historyka kultury okresu staropolskiego, jest często wykorzystywana. W prezentowanym tomie zamieszczono osiem rozpraw, z których szczególnie sześć zainteresuje historyka.

Janusz Pelc pisze o relacji bohater literacki a wzorce osobowe w literaturze renesansowej i barokowej. Uwzględnił metodykę badań rozważając o ile konwencje literackie są odpowiednikami konwencji obyczajowych. W literaturze parenetycznej wyróżnia cztery typy: 1. traktaty mierzące do poprawy Rzeczypospolitej, 2. *specula* — zwierciadła, 3. biografistykę, 4. hagiografię. Analizuje również lirykę. Autor ukazuje przełom wczesnobarokowy będący reakcją na zbanalizowane stereotypy renesansu. Dla celów analizy odrębnie został potraktowany barokowy *homo ludens* (w szerszym sensie tego terminu: człowiek prowadzący szczęśliwe życie ziemiańskie, wolne od trosk) i *homo militans* — rycerz Chrystusowy walczący za ojczyznę i wiarę, ale także z szatanem, światem i własnym ciałem.

Tadeusz Bieńkowski („Pisarze staropolscy wobec problemów cywilizacji”) zajął się m.in. stosunkiem literatury do zagadnienia początków cywilizacji, jej rozwoju, czynników określających ten rozwój, oceną osiągnięć cywilizacyjnych. Analizując opozycję wieś — miasto interesująco wydobyło co pozytywnego literatura powiedziała o mieście i życiu miejskim. Rozprawa skonstruowana jest według schematu rzeczowego, przeto w pewnym stopniu zatracą się kierunki przemian analizowanej literatury.

Paulina Buchwald-Pelcowa („«Stare» i «nowe» w czasach saskich”) ukazuje współistnienie dwóch nurtów w kulturze późnego polskiego baroku. „Stare” to nie zawsze to co negatywne jak i „nowe” godne pochwały. Autorka zajęła się działalnością translatorską, utworami rodzimymi, omówiła liczne reedycje tekstów z XVI i XVII wieku. Scharakteryzowano działalność Abrahama Troca, Józefa Aleksandra Jabłonowskiego, Józefa Andrzeja Załuskiego, Józefa Epifanio Minasowicza, Stanisława Konarskiego i Franciszka Bohomolca.

O literackich i użytkowych tłumaczeniach na polski w latach 1520—1620 traktuje rozprawa Jana Ślaskiego. Autor szacuje, że tłumaczenia ilościowo nie ustępowały utworom oryginalnym. Na rozwój działalności przekładowej wpłynęła przede wszystkim filologiczna docieklivość humanizmu i reformacja. Autor wyróżnia trzy generacje tłumaczy. Pierwszą tworzyli ludzie pochodzenia mieszczańskiego, którzy przeszli przez Uniwersytet Krakowski; dokonywali oni raczej swobodnych przeróbek niż w miarę wiernych przekładów. Ich działalność trwała do około 1540 r. Druga generacja działająca do 1580 r. charakteryzuje się w pierwszym okresie przewagą zwolenników reformacji. Kościół katolicki z wolna wyrównywał zaniedbanie. Do tego okresu zalicza się najwybitniejszych pisarzy zajmujących się pracą przekładową (Kochanowski, Rej, Górnicki). Działalność trzeciego, najliczniejszego pokolenia, przypada na przełom stuleci. Wtedy tłumaczono nowe gatunki i rodzaje i udoskonalono warsztat.

Jakub Zdzisław Lichański zajął się wpływem retoryki na piśmiennictwo. Uwzględnił teorię retoryki, co przydatne będzie historykowi mającemu często do czynienia z tego typu przekazem.

Stefan Nieznanowski pisze o barokowej poezji politycznej, którą przeciwstawia poezji okolicznościowej opracowanej przez J. Nowaka-Dłużewskiego. Za poezję polityczną uznaje się taką, która była inspirowana w sensie twórczym przez okoliczności, lecz nie była służebna wobec konkretnej sprawy. „Stanowi ona wewnętrzną refleksję twórcy, wyraz jego osobistych przeżyć”. Autor do tak określonego typu poezji zaliczył tylko trzech twórców: Kochanowskiego, Sępa-Szarzyńskiego i Kochowskiego. Zajął się dwoma ostatnimi. Wyróżnienie poezji politycznej jest zrozumiałym zabiegiem porządkującym. Wydaje się jednak że analiza twórczości Kochowskiego wymagałaby pogłębienia i osadzenia w ówczesnych realiach życia i walki politycznej (przypadek Sępa bardziej pasuje do rozważań autora). Ograniczenie się do dwóch autorów jest świadectwem jak trudno zaszeregować konkretne utwory do poezji politycznej zdefiniowanej przez autora.

R. K.

Stanisław Bodniak, Zofia Skorupska, *Jan Kostka, kasztelan gdański, prezes Komisji Morskiej i rzecznik unii Prus z Koroną*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych, seria Monografie nr 66, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław 1979, s. 372.

Biografia kasztelana gdańskiego Jana Kostki jest wynikiem długoletniego wysiłku badawczego dwojga autorów. Pracę nad nią rozpoczął blisko pięćdziesiąt lat temu Stanisław Bodniak, dyrektor Biblioteki Kórnickiej i profesor Uniwersytetu Poznańskiego, znawca problematyki morskiej Rzeczypospolitej czasów nowożytnych i autor wielu rozpraw dotyczących stosunków politycznych basenu Morza Bałtyckiego. Pierwsze cztery rozdziały książki wyszły spod jego pióra. Pozostałe, zaginione po jego śmierci, zostały odtworzone z zachowanych fragmentów i notatek lub napisane od nowa przez Zofię Skorupską. Obraz aktywnej działalności politycznej Jana Kostki ukazany został na tle sytuacji wewnętrznej całej Rzeczypospolitej, w tym najwięcej miejsca poświęcono terenom Prus, gdzie spędził kasztelan większość życia. Bardzo interesująco przedstawiono wieloletnie spory Jana Kostki z władzami miejskimi Gdańska i z elitą polityczną prowincji, dążącymi do zachowania jak najdalej idącej niezależności wobec Korony. Konsekwentna postawa polityczna kasztelana, bacznie strzegącego interesów Polski u wybrzeży Bałtyku, zjednała mu duże zaufanie królewskie. Jan Kostka, współtwórca floty kaperskiej, został z czasem prezesem Komisji Morskiej. Pełnił również szereg innych może mniej eksponowanych, ale niemniej ważnych funkcji — komisarza i posła do księcia Prus i na rokowania pokojowe w kwestiach bałtyckich. Uznany za doświadczonego i rozsądnego polityka zyskał sobie pod koniec życia duży autorytet. Brano nawet pod uwagę jego osobę jako kandydata do tronu podczas dwóch pierwszych bezkrólewi.

Wypada dodać, że prezentowana praca poza względami czysto merytorycznymi posiada także niezaprzeczalny dla współczesnego czytelnika walor źródłowy. Powstała bowiem w oparciu o nieistniejące już częściowo archiwalia gdańskie, zniszczone w czasie ostatniej wojny.

Warto wreszcie zwrócić uwagę na aspekt polityczny książki, co podkreśla we wstępie Z. Skorupska. Pierwsze jej fragmenty pisane były przecież w latach trzydziestych i przeznaczone dla „Rocznika Gdańskiego”, organu Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku, które „poprzez swą działalność odpierało ataki propagandy przeciwkorytarzowej i zwalczało opinie, jakoby Polacy, naród lądowy, nie mieli nigdy żadnego związku z morzem. Drukowane zaś na łamach jego organu rozprawy omawiały dziejowy stosunek Polski do Bałtyku oraz jej znaczenie jako państwa morskiego. Praca o Janie Kostce miała być jedną z nich”.

A.P.